

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI O`STIRISH

Xidoyatova Nigora Avazovna

Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha bolalar nutqini rivojlantirish, jamiyatni isloh etish jarayonida yangicha fikrlovchi shaxslarni tarbiyalash, bolalar nutqi rivojlantirib, undagi grammatik va fonetik qirralari sayqallanishi va til boyligi oshib borishida mashg`ulotlarning ahamiyati haqida so`z yuritilgan

**Kalit so`zlar:** globallashuv, psixologik va intellektual jihatlar, nutq madaniyati, nutqiy aloqani tarbiyalash, nutqning orfoepik jihat, yuksak g`oyaviylik ruhi

KIRISH

Hozirgi paytda yuz berayotgan globallashuv jarayoni va jamiyatni isloh etish sharoitida yangicha fikrlovchi shaxslarni tarbiyalash ta`lim tizimida ham jiddiy o`zgarishlar kiritishni talab etadi. Dunyo davlatlari orasida O`zbekiston Respublikasida birinchilardan bo`lib umumbashariy tavsifga ega mazkur muammoni hal etishga doir konseptual-nazariy asoslar yaratildi va tizimli ravishda amaliyotga tatbiq etib borilmoqda. Mazkur ezgu maqsadni hayotda o`z isbotini topishda O`zbekiston Respublikasining «Ta`lim to`g`risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» huquqiy asos bo`lib xizmat qilmoqda.

«Ta`lim to`g`risida»gi Qonunda belgilab berilganidek, maktabgacha ta`lim bola shaxsini sog`lom va yetuk maktabda o`qishga tayyorgarlik darajasini shakllantirish maqsadida tashkil etiladi. Ushbu ta`lim bolaning 6–7 yoshga to`lguniga qadar oilada maktabgacha ta`lim muassasalari va mulk shaklidan qat`i nazar, ta`lim muassasalarida olib boriladi.

Mamlakatimiz yoshlariga erta ta`lim-tarbiya berish mas`uliyatini hozirda yurtimizda faoliyat yuritayotgan maktabgacha ta`lim muassasalari o`z zimmasiga olgan. Maktabgacha ta`lim muassasalarida bilimlarni berish shakli mashg`ulotdir. Mashg`ulotlar jarayonida bolaning nutqi rivojlanib, undagi grammatik va fonetik qirralari sayqallanib, til boyligi oshib borish bilan bir qatorda undagi psixologik va intellektual jihatlari rivojlanib boradi.

Maktabgacha ta`lim muassasalarida 5 ta metodika bo`yicha bolalarga ta`lim-tarbiya saboqlari berib boriladi. Bulardan eng asosiysi «Nutq o`stirish mashg`ulotlari» desak mubolag`a bo`lmaydi. Chunki, nutq o`stirish nafaqat bolaning so`z boyligini oshirish, balki uning muloqot qobiliyatini rivojlantiradi, undagi bilish jarayonlarining, shu jumladan bolaning tafakkurini o`stirishda ham muhim vosita bo`lib hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Metodist olimlarning ko'pchiligi bolalar bog'chalarida bolalarning nutqini o'stirish shartlarini to'g'ri ta'kidlaydilar. Mazkur mualliflarning fikricha, nutq madaniyatining kamchiliklari bola shaxsiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan, bola tengdoshlari bilan muloqotda qo'rs, odamovi, quntsiz bo'lib qoladi. Bundan tashqari, bunday bolada tevarak-atrofni o'rganishga bo'lgan qiziqish pasayadi, keyinchalik esa maktabda darslarni o'zlashtira olmaslikka sabab bo'ladi. E'lon qilingan tadqiqot ishlarini umumlashtirib o'rgangan holda ularning ko'pchiligida maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq madaniyatini shakllantirishga oid vazifalarni hal etishga nisbatan quyidagicha yagona yondashuv zaruriyatini aniqladik:

- tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishni shakllantirish (bolada avvalo nutq eshitish shakllanadi, talaffuzni u keyinroq egallaydi);
- aniq talaffuz hosil qilish (so'z va so'z birikmalarini dona-dona hamda aniq talaffuz qilish);
- so'zni talaffuz qilganda urg'uni to'g'ri qo'yish ustida ishlash;
- nutqning orfoepik jihatdan to'g'riligi ustida ishlash (bu namunaviy adabiy talaffuz qoidalarining jami);
- nutq sur'atini rivojlantirish;
- nutqning ifodaliligini shakllantirish (nutqning tabiiy, erkin, ya'ni nutqning ongli ifodalanishi);
- nutqiy aloqa ko'nikmalarini tarbiyalash;
- nutqiy eshitish ko'nikmalarini shakllantirish;
- nutq'iy nafas olishni shakllantirish;
- o'z fikrini erkin va izchil bayon etish malakasini shakllantirish.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy aloqani tarbiyalashda tarbiyachi va otionalarning roli benihoya kattadir. Bolalar nutqi ustida ishlash jarayonida:

- a) tengdoshlari bilan suhbatda xushmuomala bo'lishlariga;
- b) tabiiy ohangda gapirishlariga;
- d) so'zlashganda suhbatdoshining yuziga qarab turishlariga;
- e) qo'llarini bamaylixotir holatda tutib turishga e'tibor bermoq zarur.

Bizga ma'lumki, til bilan tafakkur o'rtasida uzviy aloqa mavjud, ular bir-birisiz yashamaydi. Manbalar tahlili shuni tasdiqlaydiki, maktabgacha katta yoshdagi bolalarning so'z boyligini rejali, tarzda izchil kengaytirib borish zarur. Bolalar nutqini to'g'ri rivojlantirish uchun:

- a) nutq o'stirishga doir tevarak-atrof obyektlarini oldindan ajratish va ular bilan tanishtirish;
- b) bolalarning eslab qolishi va to'g'ri talaffuz etishi, so'zlashganda tez-tez foydalanishi, ahamiyatini tushunishi, zarur bo'lgan so'zlarning taxminiy ro'yxatini tuzish lozim.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning faol lugʻatini boyitishda ularni tevarak-atrof bilan tanishtirish muhim vosita sanaladi, tadqiqotchi A.M.Borodich shunday deb yozadi: «Bolalarni borliq bilan tanishtirishning ikkita yoʻli bor»:

1) hissiy organlar bilan tashqi olamni bevosita idrok etish – bolalar predmetlarni kuzatadilar, ushlab koʻradilar, eshitadilar, tatib koʻradilar, u bilan harakat qiladilar;

2) bolalar tevarak-atrofdagilar haqida bevosita maʼlumot oladilar; tarbiyachi mehnat kishilari toʻgʻrisida, tabiat bilan bogʻliq hayot haqida gapirib beradi, bolalar kuzatgan hodisalarni tushuntiradi, kitob oʻqib beradi, rasmlar, diafilmlar, kinofilmlar namoyish etadi.

XULOSA

Maktabgacha taʼlim yoshidagi bolalarni yuksak gʻoyaviylik ruhida tarbiyalash ularning ongiga xalq, millat, yurt, jamiyat manfaatlaridan yuqoriroq manfaat boʻlishi mumkin emasligini singdirishi, ularni vatanga, xalqqa muhabbat ruhida va sadoqatli qilib tarbiyalash demakdir. Bunda esa albatta tarbiyachining oʻrni beqiyos va muhimdir.

Shunday qilib aytganda nutq maktabgacha yoshdagi bolalarning taraqqiy etishlarida katta oʻrin tutadi. Shuning uchun ham maktabgacha yoshdagi bolaning nutqini oʻstirishda atrofdagi insonlarning shuningdek tarbiyachilarning nutq madaniyati rivojlangan boʻlishi muhim sanaladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning eng muhim xususiyati nutqning rivojlanganligi hisoblanadi. Tarbiyachi tomonidan nutq oʻstirish toʻgʻri rejalashtirib boriladi.

ADABIYOTLAR:

1. I.A. Karimov. Barkamol avlod orzusi. – T.: «Oʻzbekiston» – 2000.
2. Babayeva D. R. Nutq oʻstirish nazariyasi va metodikasi. - Toshkent, 2018. - 334 b.
3. Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va uni oʻqitish metodikasi. - T.: «Oʻzbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamgʻarmasi», 2006. - B. 68.
4. Qodirova F. R., Toshpoʻlatova Sh.Q., Qayumova N. M., Aʼzamova M. N. Maktabgacha pedagogika. - T.: «Tafakkur», 2019. - B. 107.